

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Тетяна Саврасова-В'юн
Київ

У статті висвітлюються питання щодо психологічних особливостей розвитку громадянської активності старшокласників в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Виявлені та проаналізовані результати експериментальної перевірки ефективності тренінгової програми розвитку громадянської активності старшокласників.

Ключові слова: активність, громадянська активність старшокласників, тренінг розвитку громадянської активності старшокласників, інтерактивні техніки.

Постановка проблеми. Проблема розвитку громадянської активності старшокласників, яка представляє собою сукупність знань, умінь, навичок, схильностей, вольових зусиль, мотивів, почуттів, що спрямована на ефективне здійснення громадянської діяльності, стає все більше актуальною під час трансформації ідеологічного, соціально-економічного, політичного життя суспільства. Сьогодні збільшується кількість учених, які підкреслюють потребу розвитку громадянської активності старшокласників. Такі дослідники, як: О. Баранков [1], Н. Жидкова [3], Л. Семенюк [4] акцентують увагу на необхідності формування громадянської активності старшокласників через реалізацію певних психолого-педагогічних умов та відповідних форм навчально-виховної роботи. Але залишається малодослідженим розвиток громадянської активності старшокласників.

Мета нашого дослідження: висвітлити психологічні особливості ефективності проведеного тренінгу щодо розвитку громадянської активності старшокласників в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Методика дослідження. Формувальний експеримент тривав упродовж 2011-2012 навчального року в загальноосвітніх навчальних закладах міста Києва, смт. Володимирця Рівненської області та міста Цюрупинська Херсонської області. Загалом до експериментальної групи було віднесено 92 старшокласники, до контрольної групи – 87 старшокласників, які мали приблизно однакові соціально-психологічні особливості: вік, стать, рівень громадянської активності. Загальна кількість досліджуваних склала 179 осіб.

Метою формувального експерименту зі старшокласниками було: створення умов для розвитку громадянської активності старшокласників. Основними завданнями програми тренінгу були:

- 1) формування у старшокласників знань про громадянську активність;
 - 2) оволодіння старшокласниками методами діагностики та самодіагностики психологічних чинників, що впливають на розвиток громадянської активності старшокласників;
 - 3) оволодіння старшокласниками вміннями та навичками щодо виконання громадянських завдань, які виникають у процесі громадянської діяльності.
- Програма тренінгу забезпечує реалізацію таких психологічних умов:
- а) оволодіння знаннями, що розкривають сутність громадянської активності;
 - б) формування позитивної мотивації старшокласників до розвитку громадянської активності;
 - в) розвиток позитивних емоцій старшокласників щодо формування громадянського суспільства;
 - г) виявлення та врахування чинників, що сприяють оптимізації процесу розвитку громадянської активності старшокласників;
 - д) оволодіння засобами та прийомами ефективного прояву громадянської активності.

Під час підготовки програми тренінгу для старшокласників були використані принципи, що регулюють процес навчання та розвитку, а саме: принцип єдності свідомості і діяльності, принцип розвитку, принцип єдності теорії і практики, принцип науковості, принцип детермінізму, принцип системності, принцип активності в навчанні

та розвитку, принцип доступності, принцип проєкції, принцип задоволення, принцип рефлексії [2].

Програма тренінгу розрахована на 36 академічних годин, серед яких: 28 годин – аудиторних, 8 годин – самостійна робота, та включає 9 занять, кожне з яких передбачає, згідно технологічного підходу Л. Карамушки, реалізацію трьох блоків: інформаційно-смыслового, діагностичного та корекційно-розвивального. Зазначені блоки тренінгу були висвітлені через систему інтерактивних технік: міні-лекцій, роботи в групах (парах, трійках), рольові та ділові ігри, аналіз громадянських ситуацій, мозковий штурм та ін. Програма розрахована на учнів 9-11 класів і може бути реалізована в рамках годин спілкування або за рахунок компоненту навчальних програм.

За структурою програма тренінгу складається з вступу, основної та заключної частин. Основна частина складається з трьох розділів:

- 1) «Сутність громадянської активності старшокласників».
- 2) «Психологічні чинники розвитку громадянської активності старшокласників».
- 3) «Психологічні умови розвитку громадянської активності старшокласників».

Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 13.0), порівняльний аналіз результатів діагностичних зрізів до та після формульованого експерименту в експериментальних та контрольних групах – за допомогою критерія χ^2 та G-критерія знаків.

Виклад основного матеріалу. Після реалізації зазначеної програми та повторної діагностики учасників формульованого експерименту аналіз отриманих результатів за критерієм χ^2 та G-критерія знаків виявив статистично значущі відмінності між результатами в експериментальній групі до та після тренінгу ($p < 0,0001$), в той час, як у контрольній групі між першим і другим зрізом статистично значущих відмінностей виявлено не було.

Таблиця 1

Результати аналізу рівня громадянської активності старшокласників
(учасників експериментальної та контрольної груп, у %)

Рівень громадянської активності	Експериментальна група		Контрольна група	
	I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
Низький	15,2	0	1,1	0
Середній	73,9	51,1	90,8	90,8
Високий	10,9	48,9	8,1	9,2

*Примітка:** – рівень статистичної значущості ($p < 0,0001$)

Як видно із табл. 1, в експериментальній групі в результаті формульованого експерименту помітно збільшується кількість старшокласників з високим рівнем громадянської активності (з 10,9 % до 48,9 %), за рахунок цього зменшилася кількість респондентів з середнім рівнем громадянської активності (з 73,9 % до 51,1 %) та знизилася кількість учасників з низьким рівнем громадянської активності (з 15,2 % до 0 %). За критерієм знаків різниця між першим та другим зрізом є статистично значущою, що вказує на позитивні зміни щодо розвитку громадянської активності старшокласників в експериментальній групі.

Що стосується контрольної групи, то результати першого та другого зрізів зафіксували незначну різницю між отриманими даними до та після формульованого експерименту. За критерієм знаків ця різниця не є статистично значущою, тому отримані результати не змінюють ситуації щодо розвитку громадянської активності старшокласників. Так, збільшилася кількість учасників з високим рівнем громадянської активності (з 8,1 % до 9,2 %), кількість респондентів із середнім рівнем залишилася незмінною 90,8 % та знизилася кількість старшокласників із низьким рівнем громадянської активності (з 1,1 % до 0 %).

Маємо можливість також проаналізувати зміни, які зафіксовані в результаті формульованого експерименту в експериментальній та контрольній групах по окремих компонентах громадянської активності старшокласників.

Подальше порівняння результатів I (до початку формувального експерименту) та II (після формувального експерименту) зрізів розвитку когнітивного компоненту громадянської активності старшокласників, що були проведені в експериментальній та контрольній групах, дозволило виявити між ними значні відмінності.

Результати першого та другого зрізів показують, що в експериментальній групі були зафіксовані відмінності (на рівні $p < 0,0001$): високий рівень збільшився за рахунок зниження показників низького та середнього рівнів (з 20,7 % до 58,7 %), знизилася показники низького рівня (з 23,9 % до 4,3 %) та середнього (з 55,4 % до 37 %). За критерієм знаків відмінності є статистично значущими.

Щодо контрольної групи, то статистично значущих змін у рівнях розвитку когнітивної складової громадянської активності старшокласників майже не відбулося. За результатами першого та другого зрізів зафіксовано певні зміни: збільшення балів з високим (на 1,2 %) та середнім (на 3,4 %) рівнями, низький рівень розвитку когнітивного компоненту громадянської активності старшокласників зменшився за рахунок високого та середнього рівнів на 4,6 %. За критерієм знаків ця різниця не є статистично значущою.

За допомогою порівняння результатів першого та другого зрізів рівнів розвитку мотиваційного компоненту громадянської активності старшокласників в експериментальній групі виявлено значне підвищення рівня мотиваційного компоненту, в контрольній групі рівень розвитку мотиваційного компоненту залишився без позитивних змін.

Результати першого та другого зрізів формувального експерименту зафіксували статистично значущі зміни ($p < 0,0001$), які відображають, що в експериментальній групі до формувального експерименту низький рівень розвитку мотиваційного компоненту громадянської активності старшокласників мали 23,9 % досліджуваних, середній – 64,1 %, а високий рівень – 12 % респондентів.

В результаті проведеного тренінгу кількість досліджуваних в експериментальній групі щодо розвитку громадянської активності старшокласників зменшилась за рахунок низького рівня (на 14,1 %) та середнього (на 14,1 %), але збільшилась кількість з високим рівнем на 28,2 %, в контрольній групі збільшилась кількість осіб з високим рівнем (на 3,5 %) та зменшилась кількість респондентів низького (на 0,1 %) і середнього (на 3,4 %) рівнів. За критерієм знаків ця різниця не є статистично значущою.

Порівняльний аналіз результатів першого та другого зрізів рівня розвитку емоційного компоненту громадянської активності старшокласників, проведених в експериментальній та контрольній групах, виявив значні відмінності розвитку емоційного компоненту в експериментальній групі під час формувального експерименту, а контрольній групі таких змін практично не зафіксовано.

Результати дослідження дають можливість говорити про те, що зафіксовано статистично значущі зміни ($p < 0,0001$), які відображають зростання кількості старшокласників в експериментальній групі з високим (з 4,3 % до 14,1 %) та середнім (з 59,8 % до 78,3 %) за рахунок зменшення низького рівня розвитку емоційного компоненту (на 28,3 %). За критерієм знаків ці відмінності статистично значущі.

Результати першого та другого зрізів у контрольній групі показали, що статистично значущих змін не відбулося, оскільки кількість старшокласників з високим та середнім рівнями збільшилася за рахунок низького, відповідно на 2,2 % та 1,2 %, кількість осіб з низьким рівнем зменшилася на 3,4 %. За критерієм знаків такі відмінності не є статистично значущими та істотно не змінюють ситуацію щодо рівня розвитку емоційного компоненту громадянської активності старшокласників.

Порівняльний аналіз першого та другого зрізів рівня поведінково-вольового компоненту громадянської активності старшокласників, проведених в експериментальній та контрольній групах, також виявив зміни рівнів розвитку поведінково-вольового компоненту в експериментальній групі, а в контрольній таких змін практично не зафіксовано.

В експериментальній групі в результаті формувального експерименту зафіксовані значущі відмінності ($p < 0,0001$) між результатами першого та другого зрізів. Отримані дані свідчать про те, що збільшення кількості старшокласників з високим рівнем розвитку поведінково-вольового компоненту (на 27,2 %) відбулося в результаті значного зниження

кількості респондентів у групі з низьким (на 4,3 %) та середнім (на 22,9 %) рівнями розвитку поведінково-вольового компоненту.

Що стосується контрольної групи, то результати першого та другого зрізів вказують, що статистично значущих змін у рівні розвитку поведінково-вольового компоненту громадянської активності старшокласників зафіксовано не було. Кількість старшокласників з високим рівнем залишилася незмінною (31 %), кількість респондентів з середнім рівнем незначно збільшилася (на 2,3 %) за рахунок низького рівня, який у свою чергу зменшився (з 4,6 % до 2,3 %). Проте зміни, які виявлені за середнім та низьким рівнями розвитку поведінково-вольового компоненту не змінюють ситуацію в цілому. За критерієм знаків відмінності не є статистично значущими.

Для більш детальної перевірки було виділено узагальнені показники по кожному компоненту громадянської активності старшокласників в окрему таблицю, на основі підрахунку інтегрального показника громадянської активності старшокласників (див. табл. 2).

Дані експериментальної групи доводять, що у старшокласників, які взяли участь у формульованому експерименті, збільшуються показники сформованості складових громадянської активності: когнітивного компоненту (з 2 до 2,5 балів), мотиваційного компоненту (з 1,9 до 2,3 балів), емоційного компоненту (з 1,7 до 2,4 балів), поведінково-вольового компоненту (з 2,2 до 2,5 балів). Також підвищується узагальнений інтегральний показник громадянської активності старшокласників (з 2 до 2,4 балів).

Таблиця 2

Узагальнений інтегральний показник громадянської активності старшокласників (до та після формульованого експерименту)

Групи формульованого експерименту	I зріз					II зріз				
	Компоненти структури				Узагальний інтегральний показник	Компоненти структури				Узагальний інтегральний показник
	Когнітивний	Мотиваційний	Емоційний	Поведінково-вольовий		Когнітивний	Мотиваційний	Емоційний	Поведінково-вольовий	
Е	2	1,9	1,7	2,2	2	2,5	2,3	2,1	2,5	2,4
К	2	2	1,9	2,3	2,1	2,1	2	1,9	2,3	2,1

Отримані дані контрольної групи, засвідчують незначну тенденцію до зростання тільки когнітивного компоненту громадянської активності старшокласників (з 2 до 2,1 балів), решта компонентів залишалися незмінними. Узагальнений показник до та після експерименту не змінився (2,1 балів).

Аналіз результатів також показав, що в експериментальній групі відбулися статистично значущі зміни у позитивний бік, щодо типів громадянської активності старшокласників ($p < 0,04$). Значно зросла кількість старшокласників типу «громадянська готовність» (з 19,6 % до 26,1 %) та «громадянська відповідальність» (з 13 % до 20,7 %). Решта типів: «громадянська обізнаність», «громадянська агресивність», «громадянська врівноваженість», «громадянська ригідність», – дещо знизилася, що вказує на позитивні зміни щодо розвитку громадянської активності старшокласників. У той же час у контрольній групі позитивних статистично значущих змін зафіксовано не було.

Висновки. Таким чином, результати формувального експерименту довели, що впровадження запропонованої нами програми тренінгу «Розвиток громадянської активності старшокласників» позитивно вплинуло на підвищення рівня громадянської активності старшокласників. Попередня оцінка ефективності програми тренінгу дали змогу виявити достовірні кількісні та якісні зміни в експериментальній групі, на відміну від контрольної. В експериментальній групі кількість старшокласників з високим рівнем громадянської активності збільшилась (на 38 %). Простежуються позитивні зміни у розвитку всіх складових компонентів громадянської активності старшокласників – когнітивного, мотиваційного, емоційного, поведінково-вольового. Відмічені позитивні зміни розвитку типів структури громадянської активності старшокласників. Отже, дана програма може бути рекомендована для використання практичними психологами та соціальними педагогами у роботі з учнями старшого шкільного віку.

Література:

1. Баранков О. Г. Воспитание гражданской активности учащихся в разновозрастных группах по месту жительства : дис ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. Г. Баранков. – К. : Киевский государственный педагогический институт імені М. П. Драгоманова, 1992. – 232 с.
2. Винославська О. В. Психологія : навч. посібник / О. В. Винославська, О. А. Бреусенко-Кузнєцов, В. Л. Зливков [та ін.]; за наук. ред. О. В. Винославської. – К. : Фірма «ІНКОС», 2005. – 352 с.
3. Жидкова Н. М. Розвиток громадянської активності старшокласників / Н. М. Жидкова // Історія та правознавство. – 2010. – № 31. – С. 4-5.
4. Семенюк Л. М. Психологія гражданской активности (особенности и условия развития) / Л. М. Семенюк. – М. : Воронеж, 2006. – 196 с.

В статье освещаются вопросы относительно психологических особенностей развития гражданской активности старшеклассников в условиях общеобразовательных учебных заведений. Обнаружены и проанализированы результаты экспериментальной проверки эффективности тренинговой программы развития гражданской активности старшеклассников.

Ключевые слова: активность, гражданская активность старшеклассников, тренинг развития гражданской активности старшеклассников, интерактивные техники.